

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2023

A kutató neve	
Perczel Olivér	
A kutatás témája	
Magyarország román megszállása, 1918–1920	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Románia, Nagyvárad, Gyulafehérvár, Marosvásárhely
intézmény(ek)	Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Levéltára, Nagyvárad (Serviciul Județean bihor a Arhivele Nationale) SJBHAN Bihar Megyei Könyvtár, Nagyvárad (Biblioteca Județeană „Gh. Sincai” Oradea) Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyei Püspöki és Káptalani Levéltár Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Gyulafehérvár, GYFL Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltára, Marosvásárhely, GYFL MGYL Erdélyi Református Egyházkerület Marosvásárhelyi Fiókleveletára, Marosvásárhely, EREL MEL Teleki-Bolyai Könyvtár (Teleki Téka), Marosvásárhely
A kutatás ideje	
2023. szeptember 1. – 2023. október 31.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
A történelmi Magyarország első világháborús vereségét követő szétesése, az 1918-1920 közötti zavaros időszak, az impériumváltások és az ország jelentős részének katonai megszállása az újkori magyar történelem egyik legösszetettebb és legneuralgikusabb pontja.	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül közzétételre az ösztöndíj adományozójának honlapján.

2017 óta foglalkozom a román megszállás elérhető levéltári forrásainak feltérképezésével és összegyűjtésével. A megszállás helyi eseményeinek megismertetésén és azok társadalomtörténeti feldolgozásán túl, kiemelt figyelmet fordítok a részleteiben eddig ismeretlen erőszak területére, azaz a megszállás idején történt atrocitásokra és a gyilkosságokra. E fontos kérdéskör kutatását a mai magyarországi megszállásra vonatkozóan elvégeztem, az áldozatok számát a korabeli iratok és a halotti anyakönyvek segítségével tártam fel, jelenleg ezen kötet szerkesztése zajlik. Kutatásom során mind a magyar-román háború következményeként esett áldozatokra, mind a bevonuló román megszállók által elkövetett kivégzésekre, és az itt tartózkodásuk ideje alatt elkövetett gyilkosságok összegyűjtésére is munkát fordítottam. Azonban a történelmi Magyarország román megszállásához köthető atrocitásokról, gyilkosságokról, az áldozatokról a lehető legteljesebb kép alkotásához elengedhetetlen, hogy az Erdélybe 1918 őszétől fokozatosan előre nyomuló román királyi hadsereg „helyi” akcióit is megvizsgáljuk.

Az idén elnyert 2 hónapos Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (KKÖ) segítségével folytattam a tavaly elkezdett romániai kutatásomat, amelynek első lépéseként ismét a Partium térségével foglalkoztam. Ezúttal az áldozatkutatásra koncentráltam, azaz igyekeztem összegyűjteni a román-magyar háború és a bevonulások, illetve az impériumváltás során történt atrocitásokat, gyilkosságokat és a magyar áldozatokat. Mivel – magyarországi kutatási tapasztalataim szerint – az áldozatok összegyűjtéséhez elengedhetetlen a korszak halotti anyakönyveinek vizsgálata, így az idei utam során elsősorban ezen forráscsoportokat vizsgáltam a levéltárakban.

Ennek érdekében Nagyváradon a Bihar megyei levéltárban és a Római Katolikus Egyházmegyei Levéltárban dolgoztam. Sajnos az áldozatkutatás Romániában jelenleg komoly akadályokba ütközik, mivel – mint a helyszíneken megtudtam – nincs elegendő forrás, amiből az adatok kinyerhetők, illetve nagyon hiányosak az adatok, így a teljes körű anyaggyűjtésre egyszerűen nincs lehetőség. Ennek oka, hogy az egyházi levéltárba nem kerültek be az egyházmegye összes településének anyakönyvei, azokat a plébániák még nem adták be a levéltár őrizetébe. A levéltárba került évek kötetei pedig rendkívül hiányosak, sajnos éppen a témámat érintő évek hiányoznak. Gyakran 1918. év után 1924. következik. A katolikus egyházi levéltárban az anyakönyvek nincsenek külön fondba rendezve, azokat településenként külön-külön lehet kikérni és átnézni. Az említett hiányosságok miatt, a legtöbb településen sajnos csak az 1918-as évek voltak meg, így ott csak kevés áldozatot tudtam feljegyezni.

Több eredménnyel járt az állami levéltárban (SJAN BIHOR) tett látogatásom, Az anyakönyvek fondjának neve: Colectia Registrelor de Stare Civile, C.R.S.C. Az állomány itt is hiányos, itt sem került be ezidáig az összes kötet. Kifejezetten koncentráltam Köröstárkány és Kisnyégerfalva áldozataira, ahol a legtöbb áldozattal járó tömeggyilkosság történt. Sajnos Köröstárkány anyakönyvei nem kerültek be a levéltárba, de Kisnyégerfalvái igen.

A levéltári kutatás után, azt kiegészítve a téma román feldolgozásának összegyűjtésére is figyelmet fordítottam, így a legfontosabb román publikációk elérése miatt könyvtári kutatásba kezdtem, a nagyváradi Bihar Megyei Könyvtár¹ (Biblioteca Judeteana „Gh. Sincai”) olvasótermében.

A kutatást Gyulafehérváron, a Főegyházmegyei Levéltárban (GYFL) folytattam, ahol szintén az áldozatok összegyűjtésére koncentráltam. Az anyakönyvi másodpéldányok fondjának száma: I.5. A hatalmas kiterjedésű egyházmegye magában foglalja a Székelyföld területét is, amely tény újabb lehetőséget adott számomra. Mivel szakirodalmi munkákban azt láttam, hogy Erdélyben az 1916-os román betörést (is) különféle atrocitások kísérték, így – ezen esetek felderítése miatt – kibővítettem a kutatásomat és már 1916-1920 között néztem át a halotti anyakönyveket. Valóban, sok bejegyzést találtam, melyek az 1916-os őszi hadműveletek után elkövetett gyilkosságokat, fogolyszedéseket, a helyi lakosság menekülését bizonyították, és adatolták.

Ezután az 1916-os román betörés után létrehozott, az erdélyi püspökség menekültügyi kirendeltségének iratait is átnéztem (I.1.f.). Ez nagyon hasznos iratanyag, benne a menekült tanárok, papok segélyezési ügyei, levelei találhatóak. Az érintettek gyakran részletesen leírták menekülésüket, áthelyezésüket.

A kutatást Marosvásárhelyen folytattam, ahol a Gyulafehérvári Főegyházmegyei levéltár Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltárában dolgoztam (GYFLMGYL). A levéltárban az alábbi iratokat vizsgáltam:

GYFLMGYL 387/a. A bordosi plébánia iratai. 4. doboz. a. kötet. halotti anyakönyv 1899-1973. A halotti anyakönyvben szintén a vizsgált időszakot (1916-1920) néztem át.

GYFLMGYL 390/b. Dicsőszentmártoni főesperesség és plébániai levéltár, iktatott iratok. 1. doboz. 1912-1916, 1918-1924. Az iratok között nem volt, amely a román betöréssel vagy az impériumváltással foglalkozott volna.

GYFLMGYL 390/e. Dicsőszentmártoni főesperesség és plébániai levéltár, tematikusan rendezett kötetek. 1. doboz. Historia Domus, Egyháztanácsulási jegyzőkönyvek

¹ <https://www.cjbihor.ro/conducere/institutii-subordonate/biblioteca-judeteana-gheorghe-sincai-oradea/>

1900-1920. A Historia Domus jelentős forrás, melyben részletes leírás található a falu történetére, így az első világháborúra és a román hatalomváltásra vonatkozóan. Az egyháztanács vonatkozó jegyzőkönyvi bejegyzésében említették az 1916-os román betörést és az okozott menekülthullámot.

GYFLMGYL 456/a. A Marosi Főesperesség és a Marosvásárhelyi Keresztelő Szent János plébánia iratai – 1. kötet, halotti anyakönyv 1916-1932. A halotti anyakönyvben ezúttal is a vizsgált időszak (1916-1920) bejegyzéseit néztem át.

GYFLMGYL 456/b. A Marosi Főesperesség és a Marosvásárhelyi Keresztelő Szent János plébánia iratai – Főesperességi és plébániai iktatott iratok. 4. doboz. 1909-1919. Az iratok között szintén vannak olyan dokumentumok, amelyek a román hadsereg betörésével foglalkoznak. A püspök elrendelte az egyházmegyében okozott károknak és az iskolák állapotának az összeírását. Fontos irat az felhívás, amelyben az 1918-ban érkező román katonák békés fogadtatására utasították a papokat és a hívőket. Az iratok között egy tiltakozó irat is található, mely Majláth Gusztáv püspök letartóztatása miatt íródott.

GYFLMGYL 456/k. A Marosi Főesperesség és a Marosvásárhelyi Keresztelő Szent János plébánia iratai, tematikusan rendezett kötetek. 1. doboz. Historia Domus 1899-1920. Ez a kötet részletesen leírja az 1916-os menekülést – egyesek személyes sorsát is közölve – az 1918-as marosvásárhelyi bevonulást és a kezdeti intézkedéseket, sőt a lakosok hangulatát is.

GYFLMGYL 408. d. A Székelyvéckei plébánia iratai, tematikusan rendezett kötetek. 2. doboz, b. kötet – Historia Domus 1905-1956. Ez a Historia Domus is hasznos forrás, melyben a plébános szól a román betörésről és a román hatalomváltásról.

GYFLMGYL 420. A Backamadarasi filia iratai. 1. doboz. Iratok 1912-1949. Az iratok csak egyházi, oktatási ügyekkel foglalkoztak, a román megszállással nem.

GYFLMGYL 439. f. A Görgényszentimrei plébánia iratai, tematikusan rendezett iratok. 1. doboz. – Püspöki körlevelek 1919-1930. A körlevelekben utasítások, rendelkezések találhatóak, amelyek az egyházmegyében okozott változásokat mutatják.

GYFLMGYL 391. d. Az Egrestői plébánia iratai, kötetek. 2. doboz. – Egyháztanácsgyűlési és iskolaszéki jegyzőkönyv 1917-1948. Ezek az iratok csak oktatási ügyekkel foglalkoztak.

GYFLMGYL 395. e. Kerelőszentpál plébánia levéltára, tematikusan rendezett kötetek. a. kötet – Historia Domus 1869-1941. Ez a kötet nem tartalmazott bejegyzést a vizsgált eseményekről.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Marosvásárhelyi Fiókleveztárában folytattam a munkát. (Marosi Egyházmegye Levéltára – MEL), a B.1. Egyházmegyei Gyűjtő fondban végeztem el a Marosi egyházmegyei települések korabeli lelkészek által írt jelentéseinek átnézését. A munka 69 doboz átnézését jelentette. Sajnos a jelentések hiányosak, illetve a jelentések alapossága a lelkészekről függött. Vagyis volt aki (és a legtöbb sajnos ilyen) nem írt semmit a jelentésében az 1916-os román betörésről és a későbbi impériumváltásról, de olyan is akadt, aki igen, sőt részletes beszámolók is előfordulnak.

Átnéztem a Marosvásárhelyi református egyházközség presbitergyűlési jegyzőkönyvét, amelynek az általam vizsgált korszakban 1915-1923-i kötete tartalmazott néhány adatot témámmal kapcsolatban.

Az úgynevezett évrendezett iratok 1916-1920 közötti évekre vonatkozó mutatókönyvét is átnéztem, amely néhány bejegyzést és iratot szintén eredményezett.

A kutatást a B.4. – Református Kollégium Elöljárósági gyűlések jegyzőkönyvének 1915-1920 közötti kötetének átnézésével fejeztem be.

Az egyházi levéltári kutatások után a korabeli helyi sajtó olvasására is figyelmet fordítottam, emiatt könyvtári kutatást végeztem a Teleki Téka olvasótermében. A Székely Napló, 1918-1920 közötti időszakát néztem át, amely nem található meg az interneten, ám nagyon jelentős újság. A lapszámokból részletesen lehet látni a román bevonulást, az új román rendeleteket, a lakosság akkori ügyeit, életének megváltozását.

A Zord Idők, 1919-1920-as lapjait is megnéztem, amelyben néhány érdekes cikket szintén találtam.

A kutatás módszere

Mivel a jelenlegi kutatásom, folytatása volt a tavalyinak, már rendelkeztem ismeretekkel a romániai kutatási feltételekről. A kutatás kezdete előtt felvettem a kapcsolatot a helyi levéltári munkatársakkal, és tájékozódtam az anyakönyvek kutatási lehetőségeiről. Miután a bejelentkezés és az időpont egyeztetés megtörtént elkezdtem a kutatást, amelyet a levéltári segédletek feltérképezésével és kikérésével kezdtem el. Romániában az anyakönyvek kutatási lehetőségei szűkösebbek, mint Magyarországon, mivel a kötetek digitalizálása nem történt meg, és a levéltár szabályzata szerint egy alkalomra csak 5 kötetet adnak ki.

A református levéltári kutatás előtt is tájékozódtam a levéltár honlapján,² majd felvettem a kapcsolatot a levéltárosokkal, és időpontot egyeztetettünk. A lelkészek

² <https://reformatus.ro/rolunk/leveltar>

jelentéseinek megtalálásához első lépésként a települések mutatóit kellett átnézni, majd minden egyes helyiség iratai közül előkeresni a jelentéseket. Ugyanakkor a jelentéseken kívül más irat is fontos lehetett számomra, ezért a legcélravezetőbb megoldás az iratok egyenkénti átnézése volt.

A Marosvásárhelyi katolikus levéltárral végzett levelezésem után a levéltáros elküldte számomra a levéltár fondjegyzékét, amelyből kiválasztottam a számomra releváns fondokat, azokat, amelyeknek az általam kutatott időkörből voltak iratai.

Kutatásom ezúttal is sikeres volt, sok egyértelműen az 1916-os betörés alkalmával, illetve az 1918-as bevonuláskor meggyilkolt magyar áldozatot sikerült azonosítanom. Eredményeimről adatbázist készítek, az adatok feldolgozásával még nem végeztem. Az adatgyűjtés során több ezer oldalnyi dokumentumot sikerült átnézni és a számomra fontos iratokról fotókat készítettem. A sajtókutatásom szintén eredményes volt, hiszen ezúttal is olyan újságok kutatására nyílt lehetőségem, amelyek nincsenek digitalizálva, nem találhatók meg a világhálón, az arcanum.hu, a hungaricana.hu és a digiteka.ro oldalakon sem. Az átolvasott sajtótermékek közül a fontos cikkekről szintén fényképeket készítettem. Több száz képem feldolgozása jelenleg is zajlik.

A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)

Miután a talált dokumentumokat feldolgozom, az új eredményeket beépítem kutatási anyagaim közé. Mindenképpen tervezem, hogy akár szaktudományos előadásban, akár publikációban fel fogom használni a kutatómunka során feltárt iratokat. Azonban ez az erdélyi levéltári és könyvtári kutatás mindenképpen folytatandó lenne a többi megyei és egyházi levéltárban is.

A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

A romániai levéltári kutatást segíti Mátyás Zoltán két cikke,³ de a nagyváradi utazás előtt mindenképpen érdemes tájékozódni a levéltár honlapján, amely azonban a Bihar megyei iratokkal kapcsolatban nem ad többlet információt, csupán a hivatal elérhetőségét és a kutatóterem nyitva tartási idejét tartalmazza.⁴ A nyitva tartási idő sajnos nem kutatóbarát, meglehetősen szűk idő áll rendelkezésünkre. Nagyváradon hétfőtől-csütörtökig 8.30-14.30 között tart nyitva a kutatóterem. A lehetőségeket tehát mindenképpen vegyük figyelembe és

³ Amelyek innen elérhetőek: <https://archivportal.hu/index.php/publikaciok/>

⁴ <https://arhivelenationale.ro/site/directii-judetene/bihor/>

ennek megfelelően tervezzük utazásunkat. Az utazás előtt mindenképpen érdemes felvenni a kapcsolatot a helyi levéltárosokkal, akik segíthetik munkánkat.

Az erdélyi református egyházi levéltár honlapja jól használható,⁵ tájékozódásul letölthető a fondjegyzék, a lap minden lényeges információt tartalmaz. Kutatás előtt levelezés útján be kell jelentkezni és időpontot kell foglalni. A nyitva tartás ideje hétfőtől-péntekig 9-16 óra között van, fotózásra is van lehetőség.

A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár honlapja⁶ szintén tájékoztatást ad a kutatási lehetőségekről. A kutatás előtt érdemes ott is bejelentkezni a megadott email címen. A kutatóterem hétfőtől-péntekig, 9-16 óra között (13-14 óra között kötelező ebédszünettel) áll a kutatók rendelkezésére, fotózásra is van lehetőség, amely 20 lei-be kerül, a napijegy kifizetésére a helyszínen van lehetőség.

Kelt: 2024.01.29.....

Perczel Olivér

kutató aláírása

⁵ <https://reformatus.ro/rolunk/leveltar>

⁶ <https://melte.hu/node/81#se>